

Història local i història

Josep Fontana

En aquests actes en memòria i homenatge de Josep Lladonosa m'han demanat que parli d'història local. Però que és la història local? Seria la història d'una localitat, entesa com un nucli de població més o menys definit? En aquest cas tota l'obra històrica dels humanistes florentins, de Leonardo Bruni a Maquiavel, que s'ocupen essencialment de Florència, seria història local, com ho serien la Història de la ciutat de Roma a l'edat mitja de Gregorovius i tantes altres obres cabdals de la historiografia que han pres com a objecte d'estudi Atenes, Roma o Constantinoble. En un article dins d'una Enciclopèdia global de la historiografia el professor Woolf ens parla de les velles "corografies" i "topografies", que eren efectivament una forma d'estudi molt localista, però deixa ben clara la línia de pensament que ha portat al concepte que domina actualment amb aquesta definició: la història local és "l'estudi de la història de llocs particulars en oposició a la dels països"¹.

Amb la qual cosa hem arribat al punt crucial. Història local és tota aquella que no és història d'un país, és a dir, es sobreentén, d'un estat. Al lloc central de les seves preocupacions respecte de l'educació pública els estats-nació moderns van situar una nova mena d'història, suposadament nacional, que era en realitat història de l'estat, per tal de relegar, no solament la vella tradició que explicava l'evolució de les comunitats humanes en termes de les cròniques de les conquestes i de les proeses dels sobirans i de les dinasties, sinó també tota la resta d'intents d'anàlisis col·lectives que no adoptessin el marc ampli de l'estat, degradades com erudició menuda, com història local, que era la sola competència que la visió estatal tolerava.

De passada tota la història anterior era d'alguna manera adaptada, falsificada si calia, per fer-la semblar un antecedent d'aquesta nova història estatal. Marshall Sahlins ens ha

¹ D.R. Wolf, ed., A global encyclopedia of historical writing, New York, Garland, 1998, II, pp. 569-570 (article signat pel propi Woolf).

mostrat, per exemple, la forma en que Tucídides era rellegit per transformar el relat de les lluites entre dues ciutats-estat de Grècia, un afer més aviat limitat en termes del món del seu temps, en una mena d'antecedent de les guerres mundials entre estats que hem conegut al segle XX².

De la finalitat política que podia tenir aquesta imposició d'un marc històric estatal en sabem prou nosaltres, que vam viure en el temps del franquisme una prohibició radical de parlar d'història de Catalunya. Jaume Vicens Vives es va veure obligat a publicar la que volia fer en forma d'una seqüència de "biografies", ja que no li van consentir ni tan sols que el darrer volum sortís amb el títol d'Els catalans al segle XIX, un títol que només va poder usar-se per a la versió castellana, mentre que per la catalana va haver de recórrer al més innocu d'Industrials i polítics, és a dir a unes indicacions d'ofici o activitat que no implicaven cap mena de connotació que fes referència a una col·lectivitat.

El recurs més habitual per enfrontar-se a aquesta prohibició no va ser, però, el del retorn a la biografia, sinó justament el de refugiar-se darrera les aparences de la història local. Els anys del franquisme van veure, en conseqüència, una florida de monografies i d'estudis puntuals que havien de complir una necessària tasca de substitució. Una tasca com la que va fer, per exemple, Agustí Duran i Sanpere des de l'Institut municipal d'història de la ciutat de Barcelona, que va significar un ajut per a la supervivència de l'estudi del passat de Catalunya en els temps més difícils. La pròpia obra de Lladonosa està prou clar que complia, tot estudiant la ciutat de Lleida, funcions vitals per al manteniment de la consciència de la identitat comuna.

Avui, però, un fenomen d'abast general, dominant en molts sentits a les nostres vides, com és el de la globalització, ha vingut a deixar en un lloc secundari la vella preocupació pel marc estatal. No pas, però, per reemplaçar-la pel que tradicionalment anomenàvem història universal, i ara "world

² Marshall Sahlins, Apologies for Thucydides. Understanding history as culture and vice versa, Chicago, University of Chicago Press, 2004.

history", sinó per proposar-nos formes noves d'articular el més general i el més proper, com les que defensa l'anomenada "global history", que es presenta amb la pretensió de dedicar-se a l'estudi de les interaccions entre l'universal i el local. La idea, tal com la defensa i teoritza Hopkins, és la de partir del fet que la globalització genera tant uniformitat com diversitat, per tal d'investigar les formes històriques que pren la interacció entre les forces globals i les locals³.

En el que toca a l'economia, sobre tot, no hi ha cap mena de dubte que aquestes forces globals tenen un fort impacte sobre els nostres problemes més immediats. Penseu, per exemple, en les qüestions relacionades amb la situació actual de la nostra agricultura i us adonareu que no poden analitzar-se ja només en referència a un marc estatal, perquè moltes de les circumstàncies que hi influeixen venen de més lluny.

Però no es tracta solament de la globalització. La conveniència d'anar més enllà d'una història definida a nivell de l'estat procedeix també d'altres motius de naturalesa molt diferent, que tenen a veure amb la necessitat d'entendre millor les nostres pròpies societats. En mig d'un panorama on els cultivadors universitaris de la història s'han deixat endur massa sovint pel gust de la teorització llibresca, la visió del que és local ens recorda la necessitat de mantenir el contacte amb el món real, amb la terra que trepitgem i amb els problemes dels homes i dones que hi viuen. Potser és veritat que es veu més terreny des de dalt d'un campanar que arran de terra; però a prop es distingeixen molt més bé els matisos i la complexitat de les coses. Una de les obres més ambicioses i més renovadores del pensament històric del segle XX ha estat l'estudi en què Walter Benjamin va aconseguir de reconstruir la vida social i cultural d'Europa al segle XIX a través de la història dels passatges de París.

L'escola índia dels "estudis subalterns", i molt en

³ A. G. Hopkins, "Introduction. Transactions between the universal and the local", a A.G. Hopkins, ed., Global history. Interactions between the universal and the local, New York, Palgrave Macmillan, 2006, pp. 1-38; aquest mateix volum conté un treball força interessant de Philip L. White sobre "Globalization and the mythology of the 'Nation-state'".

especial Ranahit Guha, ens van ensenyar a veure que la història acadèmica europea, tal com s'havia anat desenvolupant, seguint les pautes marcades per Hegel, havia construït el projecte d'una visió universal del passat com una suma d'unitats en què la característica exigida per a la pertinença a la història era l'existència d'un estat, entès en el sentit més dens dels estats europeus del seu temps, que sorgien a la modernitat a partir de la transformació política de les monarquies absolutes, conservant-ne les fronteres i l'heterogeneïtat dels territoris. Com allò de què s'ocupava aquesta història era l'estat, els pobles no europeus, que no podien presentar una mena d'aparat semblant al de la monarquia prussiana de la primera meitat del segle XIX, eren forçosament pobles sense història. I els que, com s'esdevenia en el cas de Catalunya, no tenien en el moment de la constitució d'aquestes visions un estat propi, eren condemnats a la subordinació de la història local.

Que parli en favor d'una recerca històrica feta des de l'experiència d'un territori conegut i viscut no significa pas que reivindiqui cap mena de localisme. La mena de recerca en què penso ha d'analitzar el que ens és més proper amb una voluntat d'integració. No es tracta de construir la història de Catalunya com un mosaic de peces separades, sinó d'utilitzar l'anàlisi en profunditat del que tenim a la vora i som capaços d'arribar a entendre millor per assolir una visió més completa del nostre marc global.

I, d'altra banda, la pròpia condició de la nostra subordinació política, l'absència d'estat, pot prestar-se a formes noves de mirar, a exercicis comparatius que potser no hem explorat prou. Un gran historiador peruà, massa desconegut entre nosaltres, Pablo Macera, defensava fa uns anys la possibilitat de fer front a les històries globals dels imperis, destinades essencialment a justificar-los i perpetuar-ne la dominació, amb aquesta proposta: "Hay (...) una probabilidad, de que países hoy provincianizados elaboren una historiografía transnacional; la única clase de historiografía, además, que les permite explicar y comprender su propia condición de provincias".

És una proposta que té possibilitats d'aplicació dins del

marc espanyol, on la història oficial s'ha construït sobre la base de confondre una monarquia composta que abraçava una multitud de territoris amb un estat centralitzat en camí d'esdevenir nació, i deixa per això mateix relegats aquests diversos territoris a la condició de províncies d'un imperi.

Com podem assumir una tradició que es refereix a un passat en què la major part de les terres de la monarquia tenien unes institucions -corts, lleis i constitucions, és a dir tot allò que en principi havia d'acabar definint una nació- distintes de les nostres? La monarquia espanyola dels segles XVI i XVII es va esforçar a construir un imperi per una dinastia i va consumir en aquest projecte, finalment fracassat, els recursos col·lectius que podien tal vegada haver servit per a constituir una nació⁴.

Sempre m'he escandalitzat davant d'aquests llibres que es titulen, per exemple, La España de Carlos V i que només parlen del rei, de la seva família, dels seus consellers o dels caps militars, però no diuen absolutament res dels milions de camperols, teixidors, traginers, pastors o mariners que pagaven la factura de les seves batalles a Alemanya. I de vegades m'he preguntat quan i com s'assabentaven tots aquests de què s'havia mort un rei i que en tenien un altre. I si els importava gaire.

Aquesta mena d'històries que es centren gairebé exclusivament en el que s'esdevenia a la cort, amb l'afegit del relat d'unes quantes batalles, són incapaces de veure el que podia estar passant al país. Els llibres que el duc de Maura va dedicar al regnat de Carles II, que figuren encara entre els millors sobre aquesta època, tenen la limitació de no apartar-se de la persona d'un rei que en tota la seva vida no va sortir de l'entorn de Madrid més que per fer una única i breu escapada a Saragossa⁵. Que en aquells anys els camps del País valencià estiguessin commoguts per les pugnes camperoles de la segona Germania o que l'economia i la societat catalanes s'estiguessin transformant, acumulant la mena d'empenta que acabaria duent al conflicte de començaments del segle XVIII, és una cosa que resulta impossible de veure des d'una perspectiva que es limita

⁴ Antonio-Miguel Bernal, Monarquía e imperio, Barcelona, Crítica/Marcial Pons, 2007.

⁵ Duque de Maura, Vida y reinado de Carlos II, Madrid, Aguilar, 1990.

a la cort. La qual cosa ens condemna a reduir tot el gran conflicte de la guerra de Successió a una simple qüestió de negociacions de palau. Que vol dir tant com a no entendre res.

Perquè aquesta guerra que anomenem de Successió és absolutament incomprendible si no ens adonem que els que lluitaven en ella pel futur, per construir una mena de nació que respectés la llibertat de tots, eren justament els que, des de Catalunya, València, Aragó o Mallorca, s'oposaven a la continuació d'un imperi decadent com el que els Borbons pretenien de perpetuar. Com es pot entendre una guerra com aquesta si ens oblidem que els catalans deien estar lluitant "per Espanya i per la llibertat de tots els espanyols" i que els valencians van qualificar la seva lluita, com ho expressa el títol del llibre que li va dedicar Miniana, com "la guerra camperola valenciana"? Res d'això no encaixa amb una versió establerta que parla només de reis, pactes i testaments, però oblida les realitats socials de què es nodria la guerra.

Aquesta mena d'històries suposadament nacionals enllacen com un fet natural les velles monarquies absolutes amb els estats-nació moderns, elaborant una falsa continuïtat que deixa de banda les alternatives o les resistències a què es van haver d'enfrontar com a fenòmens menors o retrògrades. Els historiadors estatals britànics, per exemple, celebren la suposada implicació de tots els ciutadans en un projecte nacional col·lectiu, i obliden les resistències que sorgien del malestar d'àmplies capes de la població, com, per exemple, els camperols als quals els tancaments de finques els estaven arrabassant les terres comunals i, amb elles, la possibilitat de viure independentment del seu treball.

Es tracta de marginalitzar tota la varietat dels conflictes que van marcar la transformació d'una societat per reduir-los a una mena d'esdeveniments menors, locals, que poden ser interpretats com resistències retrògrades a l'avenç de la societat, per tal de posar en primer terme la continuïtat lineal d'un fals progrés en què el protagonista és la construcció de la nació britànica.

Ranahit Guha ens ha explicat que la visió estatista, en triar per nosaltres el que és històric, en marginalitzar per exemple

la revolta i la resistència com uns mers accidents, ens deixa sense cap opció sobre la nostra pròpia relació amb el passat. Del conjunt de veus humanes que formen el cor de la història, privilegia les dels dirigents polítics i socials i ens impedeix de relacionar-nos amb el passat d'una altra manera, escoltant la multitud de veus de la societat civil i conversant amb elles. Són veus més baixes que ofega el soroll de les ordres estatals. Sentim la veu dels sobirans i dels caps polítics que han dictat les regles dels tancaments de terres britànics o de la desamortització civil espanyola, però no pas les dels camperols desposseïts, que podrien haver-nos dit a quina mena de societat alternativa aspiraven. Es per això que hem de fer l'esforç addicional de cultivar la disposició per escoltar aquestes veus que estan al marge de les dominants. Perquè tenen moltes històries que explicar-nos -històries que per la seva complexitat no són compatibles amb el discurs estatal i que són oposades als modes abstractes i simplificadors de la seva historiografia⁶.

Les tendències més recents de la recerca històrica estan portant-nos per camins molt més propers a Guha que als historiadors dels estats. Hi ha tota una línia de treball que tracta d'entendre com funcionaven en la realitat d'aquestes societats anteriors a la modernitat les relacions entre els que tenien l'autoritat (cosa que no vol pas dir el rei llunyà, sinó uns altres poders més propers) i les capes populars⁷. O una altra que cerca la lògica de la protesta i la revolta, interpretant-les, no amb la vella concepció que les reduïa a la ruptura de l'ordre establert, sinó cercant els elements de consciència social que s'hi manifesten⁸. Està clar que aquesta mena de recerques no es poden fer més que a partir d'un estudi

⁶ Ranahit Guha, "Las voces de la historia", a Las voces de la historia y otros estudios subalternos, Barcelona, Crítica, 2002, pp. 17-32.

⁷ Com, per citar un sol exemple, Andy Wood, "Subordination. Solidarity and the limits of popular agency in a Yorkshire valley, c.1596-1615", a Past and Present, 193 (novembre 2006), pp. 41-72, on es trobaran les referències a una àmplia bibliografia sobre el tema.

⁸ I en aquest terreny és obligada la referència al gran llibre de Jean Nicolas, La rébellion Française. Mouvements populaires et conscience sociale 1761-1789, París, Seuil, 2002.

que ha de basar-se, necessàriament, en un coneixement aprofundit del marc local.

Nosaltres necessitem molt especialment enriquir aquesta mena d'història més propera, necessitem tornar a escoltar les veus de baix, per tal d'arribar a donar ple sentit a la història dels gairebé tres segles que han transcorregut des de la desfeta de 1714, el darrer moment en què vam tenir un aparat estatal amb unes lleis i unes institucions pròpies. Perquè ha estat en aquests tres-cents anys darrers, en aquest passat marginat per les històries dels reis, quan la nostra societat seguia marxant, malgrat tot, per camins propis dins del conjunt de l'estat, quan es va anar formant el que som avui. Hem de reconstruir la nostra història separant-la d'una versió lineal que ens ignora i subordina.

Aquesta ruptura amb una tradició imposada i aquesta recuperació d'una veu pròpia no importen solament al coneixement del passat, sinó que tenen molt a veure amb la forma d'enfrontar-nos al nostre present i d'elaborar un programa de futur. Walter Benjamin va explicar-nos per què la celebració i l'apologia oficials s'esforcen a ocultar els moments de ruptura en el curs de la història. El que volen és fabricar una continuïtat i no donen per això importància més que a aquells elements que han entrat ja a formar part del seu influx posterior. Obliden en canvi els punts en què la tradició que invoquen s'estronca i els trencalls i les aspreses que ofereixen un suport al que es proposaven d'anar més enllà.

Cal arrencar l'època d'aquesta "continuïtat cosificada", afegeix Benjamin, i fer explotar la seva homogeneïtat, "omplint-la amb les runes, és a dir amb el present". Podrem així superar la idea de progrés amb la "d'actualització" i aprendre a aproximar-nos al que ha passat, "tractant-lo, no de manera historiogràfica, com fins ara s'ha fet, sinó de manera política, amb categories polítiques". Trencar la continuïtat del relat legitimador de l'estat introduint-hi els problemes del present. Veus ací una proposta que té prou sentit avui per a nosaltres.

En moments com els que estem vivint, en què ens toca d'enfrontar-nos a un futur incert, amb problemes tan seriosos

com el repte d'integrar unes masses considerables d'immigrants, la necessitat de redefinir el rumb de la nostra economia per dirigir-nos cap a un futur més prometedor que aquest present de paletes i cambrers que no sembla que pugui dur-nos gaire més enllà, o fins i tot el de la supervivència de la nostra llengua i de la nostra cultura, ens cal actuar sobre la base d'un coneixement de la nostra identitat i dels nostres problemes que vagi més enllà dels tòpics o dels mites patriòtics, que sovint utilitzem com a recurs defensiu contra els tòpics i el mites que se'ns han volgut imposar des de fora. Un coneixement que haurà de basar-se en un estudi puntual, minuciós i aprofundit de les diverses realitats locals que componen la nostra realitat col·lectiva. Si fer història local, ho he dit altres vegades però ho repetiré perquè segueixo pensant igual, vol dir fer-la des d'un terreny conegut i trepitjat, cal que tota la història que fem sigui el més local possible, perquè només allò que es coneix es pot arribar a entendre, i només a partir d'aquesta comprensió podem arribar a descobrir fins a quin punt els problemes que ens afecten ens són comuns.

Penso que és així, enfangant-nos en la terra on els homes i les dones treballen, fan les seves cases i construeixen el seus somnis, que cal escriure la història: no pas acontentant-nos d'imaginar-los des de la taula de la biblioteca o de l'arxiu.

Josep Fontana

Abril de 2007